

та багатоаспектність фольклорних запозичень у творчості А. Кащенка, їхню трансформацію на різних рівнях структури текстів його творів вважаємо доцільним під час аналізу конкретного матеріалу виокремлювати домінуючі художні ознаки ідіостилу митця, пов'язані із фольклором, як на образному рівні й дотичних до нього сюжетів і мотивів, так і на жанровому.

Спробуємо окреслити найголовніші складники народного джерела прози А. Кащенка. Розуміння народного, національного в письменника багатогранне. Воно об'єднує політичні, соціальні, морально-етичні, психологічні, естетичні, побутові та інші аспекти і ґрунтується переважно на засадах народного світогляду. “Оскільки національне є формою втілення вселюдського, то кожен справді високохудожній твір відзначається національним колоритом. Він виявляється в тематиці твору, у відображенні історичного минулого чи сучасного життя, побуту, звичаїв народу, його мови, особливостей світобачення, своєрідності образного мислення тощо” [19, 15].

Об'єктивним свідченням глибини й сили емоційності як однієї з рис української національної психіки А. Кащенко вважав народні пісні та думи. Письменник був добре обізнаний з народною творчістю, що й зумовило фольклоризм його власної прози. Важлива для розуміння періоду Руїни його праця “Неволя бусурманська в українській народній поезії”, де він “зібрав до купи поетичні твори нашого народу про його невільницьке життя, пояснюючи їх історичними справками та ілюструючи гарними малюнками в тексті” [2, 91]. Книжка складається із семи розділів, об'єднаних однією темою – татарська руїна в долі українців. У першому розділі “Татарська руїна” письменник описує наслідки “відвідин” України татарами, ілюструючи жах становища народу уривками з дум. Коментарі до дум поглиблюють зміст зображених автором історичних ситуацій, виявляють його розуміння колізій історичної епохи. У розділі “Бранці козаки” А. Кащенко розповідає про козацьку необачність (“Буря на Чорному морі”, “Отаман Матяш старий”). Нелегку подорож до Криму дівчат-бранок, “біль дівочого серця, одіраного од рідного гніздечка і разом тиху покірливість своїй нещасливій долі” [11, 17] змальовано в думках і коментарях третього розділу “Подорож невільників до Криму”. Якщо в розділі “Перша доба неволі” розгортається тема невтраченої надії на визволення, у структуру якої введено два варіанти галицьких дум – про викуп дівчини її милим і про викуп козака милою, то в розділі “Друга доба неволі” відбивається, коли не роспач, то страта останньої надії на визволення з неволі” [11, 25]. Про зречення козаками своєї (християнської) віри письменник розповідає в розділі “Потурнаки”, удаючись до прийому протиставлення. Водночас він залучає зміст “Думи про Байду”, тим самим наголошуючи, що козакові краще прийняти смерть, аніж обусурманитись. Про потурнаків, які “робилися немилосердними до своїх братів і товаришів і катували їх гірше за самих турків” [11, 30], згадано в думі “Самійло Кішка”, котру використовує автор, виводячи образ Ілляша. Для розкриття образу “потурченої українки, що не забула рідного краю, а дбає про нього” [11, 34], А. Кащенко використовує думи “Маруся Богуславка”, “Ой по горах огні горять”. Завершальним акордом розповіді звучить останній розділ “Любов до рідного краю”, в якому письменник стверджує: “Далеко міцнішу любов до рідного краю ми бачимо в думках про неволю чоловічу” [11, 42]. На доказ цього наводиться дума “Іван Богуславець”, уривки з дум “Втеча трьох братів з Азова”, “Самійло Кішка”, “Невольницькі плачі”. Автор, щоб “не скривдити” українське жіноцтво, коментує зображення долі невільниць-українок у думках і піснях: “Думи і пісні не згадують про випадки, коли б жінки й дівчата, обороняючи свою честь, вбивали б своїх насильників, не дають прикладів втечі жіноцтва в Україну або загибелі під час такої втечі, не співають і про те, щоб потурчена невольниця

українка покинула своїх дітей бусурманів і повернулася до рідного краю” [11, 55]. Причину такого явища письменник убачає “у самій жіночій природі та у вихованні дівчат у ті часи, коли жіноцтво знало тільки хату, було завжди підвладне і покірне чоловічі і не виховувалося ні для якої самостійної праці” [11, 56]. А. Кащенко констатує: “...Оспівуючи чоловічу неволю, ні одна дума не згадує про самогубство невольників, так, навпаки, у піснях про неволю ми маємо чимало таких випадків” [11, 56]. На доказ сказаного наводить приклади з пісень “Про Андрієчка й Марієчку”, “Про Романа й Олену”.

Коментарі до дум, пісень свідчать про те, що письменник був добре обізнаний з історичними перипетіями періоду татарської руїни, володів фактичним матеріалом, знав творчість Т. Шевченка. Такі пісні, думи (чи уривки з них), як “За річкою вогні горять”, “Самійло Кішка”, “У долині вогонь горить”, “Втеча трьох братів з Азова” перегукуються з наведеними в “Оповіданнях про славне Військо Запорозьке низове”.

В “Оповіданнях...” дух народного епосу виражено найяскравіше. С. Пінчук зазначав: “...Паралельно з фактами історії А. Кащенко вивчав супровідні їй зразки української народної творчості, вводячи їх у текст своєї книги. Перемежуючись з науково-публіцистичним викладом автора, вони виявляють його, а з іншого боку, цей виклад, що набуває функції попереднього коментаря, вводить читача в усю складність та багатство ідейно-художньої атмосфери величезної кількості народних пісень та дум. Якби юний читач познайомився з ними у звичайних фольклорних збірниках, то вони такого великого враження на нього не справили б, не завжди були б відповідно осмисленими. І треба віддати належне Кащенкові, фольклорний “супровід” його праці дібраний з великою точністю і скрупульозністю” [20, 14]. А. Кащенко органічно вводить у систему оповіді народнопоетичні образи, цитати з народних пісень. Письменник використовує в “Оповіданнях...” мотиви, образи з історичних пісень таких тематичних груп (“Оповідання...” охоплюють події історичного періоду від початку козаччини та боротьби її з татарами й турками до зруйнування Запорозької Січі):

а) про татарську руїну; б) про бідкування в турецькій неволі; в) про боротьбу з турками; г) про козацьких ватажків і їхні походи; д) про занепад війська Запорозького та зруйнування Січі; е) про народні повстання під проводом Залізняка, Гонти; ж) про втечу на Дунай; з) про перехід на Кубань; и) про кріпацьке ярмо на Україні; к) про “кінець” запорожців.

Спільні для цих пісень мотиви волі, прагнення визволення з-під ярма – турецького, польського, кріпацького; убоління за долю рідної землі. У них ідеться про татарську руїну і страшну бусурманську неволю, яка доводила бранців до самогубства. Зруйнування Січі, поневолення запорожців, переселення їх на Кубань, зневіра в діяннях цариці, шукання волі – провідні мотиви пісень доби Руїни. Туга за рідною землею, домівкою, надія на повернення на дідищину визначають основний їх пафос. Тематично пісні відповідають історичному ґрунту твору А. Кащенко, згадуються вони принагідно, коли письменник відтворює певні події, історичний час, творців доленосних рішень: Івана Свірговського, Богдана Ружинського, Северина Наливайка, Петра Конашевича-Сагайдачного, Івана Сірка, Пилипа Орлика, Олексу Довбуша, Максима Залізняка, Івана Гонту, Якова Швачку... Усі вони, кожен по-своєму, відіграли значну роль у долі України.

“Пісня і дума, – писав М. Добролюбов про Україну, – становлять там народну святиню, краще добро українського життя, в яких горить любов до батьківщини, виблискує слава минулих подвигів...” [6, 457-458]. За О. Грабович, “думи <...> забезпечують механізм збереження в культурі і передачі суспільних вартостей,

норм і прийнятих істин, що стосуються загальнолюдських норм і моралі” [4, 32]. Вони є духовним кодом пращурів, що відображає ментальність, розуміння й освоєння минулої історії. Саме таку роль відіграють фольклорні мотиви, образи у творах А. Кащенка.

Письменник подає повністю чи уривками українські думи, наводить із них окремі епізоди, образи героїчного минулого України. Зокрема, А. Кащенко звертався до дум на тему визволення з турецько-татарської неволі, яка пов'язана з вираженням відданості своєму народові, товариству, бойовому братству, возвеличенням подвигів козаків-невільників (“Втеча трьох братів з города Азова”, “Маруся Богуславка”, “Самійло Кішка”, “Буря на Чорному морі”, “Козак Голота”). Тему народно-визвольної війни українського народу, у розвитку якої актуалізовано мотив уславлення героїчних подвигів козацьких ватажків (козацтва в цілому), незламність їхнього духу, вірність січовому товариству, розкрито в думках про бої під Корсунем, Жовтими Водами, Пилявою, про похід Хмельницького на Молдову, про Нечая, Морозенка. Уведення таких дум у твір підсилює пафос розповіді, відповідного настрою зображення подій та їх учасників. Розгортаючи мотив мрії “про такого гетьмана, щоб дбав про нього (українське поспільство), а не виключно про себе та козацьку старшину...” [12, 170], А. Кащенко використовує матеріал думи “Козак нетяга Фесько Ганжа Андибер”, зокрема в епізоді вибору Івана Брюховецького гетьманом. Письменник саме через думу ніби “прописує” такий факт.

Наявні фольклорні фрагменти в “Оповіданнях про славне Військо Запорозьке низове” не набувають текстуальних замінів або ж трансформуються незначною мірою. Поєднання оповіді автора з певними фрагментами (чи й цілими текстами) сприяє цілісному усвідомленню певної події, факту. Письменник орієнтується на думи й пісні, бо в них виразно репрезентована категорія героїчного, що є домінантою втілення авторського задуму.

А. Кащенко й сам удається до складання думи у творі “Запорожська слава”, застосовуючи кореніслівну тавтологію: “Ой п'є в Січі козацтво, гуляє <...> та батька свого, старого характерника Сірка, славе-прославляє. Тужить хан Кримський, тиняючись по зруйнованому Бахчисараю, та Сірка кляне-проклинає. Скреготить зубами султан Махмуд у Стамбулі, знявши з пересердя голову своєму визирю. Ключуть орли і чорні крюки тіло зрадливої Саньки, що лежить у чорній долині поруч з трупом загубленого нею козака Зачепа. А Шевчик Іван з своєю вірною дівчиною Марійкою вже до рідного села під'їжджає, батькові й матері рідну дитину вертає і, взявши її за білу рученьку, веде до святої Божої церкви чесний шлюб узяти” [9, 63].

Образи кобзарів, які “протягом віків <...> були не тільки свідками важливих історичних подій, а силою свого мистецтва підтримували бойовий дух козацтва, піднімали народ до боротьби за соціальне і національне визволення” [18, 8], посідають одне з провідних місць в історичних творах української літератури загалом й А. Кащенка зокрема. У повісті “У запалі боротьби” письменник не тільки цитує рядки з пісень кобзарів, а й дає своєрідний супровід – опис враження від них. Пісня, виконана кобзарем, викликала роздуми, стривожила душі героїв – Демка Ганжі та Івана Чорноти: “...Гарна ця пісня й сумна така, що за серце бере...” [10, 144], – говорить полковник Ганжа. Проте може “ушкварити” кобзар і такої, “щоб аж лихо танцювало”. Дума про необачність Нечая в повісті “Борці за правду” роз'ятрила серце Івана Богуна, змусила його згадати минуле й задуматись над майбутнім.

У повісті “Борці за правду” А. Кащенко виводить образи кобзарів-“агітаторів”, які, “переходячи від села до села, з міста до міста”, розповідали “людям про те, що прийшов час усім узятися до зброї й, ставши одноставно за свої права,

вирятуватися з-під лядської кормиги” [10, 296]. Кобзар Яків Швачка (“Під Корсунем”) повідомляє Микиті Галагану та Данилові Цимбалюку про те, що Хмельницький піднімає народ на повстання. Роль таких “агітаторів” неоціненна. Вони були життєдайним джерелом, з якого народ черпав віру в перемогу, вони склали живу історію України. Саме ці риси в образах кобзарів увиразнює у своїх повістях А. Кащенко.

Наскрізне у творчості письменника почуття вболівання за розвиток української культури. Роль кобзаря в житті людей розкривається автором і в оповіданні “Пригода з кобзарем”. Прозаїк порушує одну з найважливіших проблем початку ХХ ст. – трагічного становища кобзарства в суспільстві, де українська культура пробивалася крізь стіну заборон і пересторог. Саме кобзарі наповнювали життєдайною силою серця, володіли “здатністю впливати на найглибші людські почуття і викликати колективний емоційний настрій...” [5, 32]. А. Кащенко звертається до фольклорних мотивів у прозі на сучасну йому тематику. Особливо вирізняється в цьому плані повість “Зоряно” з фольклорними ремінісценціями на сюжетно-композиційному, характеротворчому рівнях. Увесь твір пройнятий любов’ю до української пісні (й не лише історичної, а й ліричної). Зокрема, це акцентовано в епізоді співів у Народному домі, де, незважаючи на зауваження “добродія”, який з обуренням вимагав припинити “галасувати хохлацькі пісні”, хор виконував “Закувала та сива зозуля”, “Садок вишневий коло хати”, “Зійшов місяць”, “Гей, не дивуйте, добрії люди”, “Туман хвилями лягає”. В іншій сцені автор передає враження від пісні, яку співали дівчата під час прогулянки Дніпром, підкреслюючи силу її впливу на героя: “Чудова, сумна мелодія цієї пісні поворушила камінь на душі Андрія Івановича і жалем своїм розбивала його на дрібні скалки:

Ой коли б я молоденька
Та крилечка мала,
То я б свою Україну
Кругом облітала... –

жалісно виводили дівочі голоси далі <...> Так і ти!.. – казало Будію його серце. – Так і ти з чужої сторони пориватимешся до України!..” [14, 305]. Пісня “Розвивайся ти, дубочку, на чотири листи” – це своєрідний сюжет, який символізує долю героя.

Ознаки фольклорної поетики простежуються й у нарисі “Перерід”. Це твір-тужиння за вимиранням традицій, звичаїв нашого народу, твір-біль за втратою родовідного коріння українцями-переселенцями, твір-спогад про славні часи: “Від батька чув я, що діди наші були вільними козаками, мали добрих коней, рушницю і всяку зброю. Вони ходили походами воювати ворогів та добувати козацької слави, а хазяйством вдома порядкували вже їхні жінки, разом з батьками та недолітніми дітьми. Жили всі у достатку, – землі було багато <...> Не міряна ще земля була. Одягалися всі, казали батько, так, що любо було поглянути: парубки в синіх чумарках, червоними поясами підперезані, а дівчата, мов маків цвіт: сорочки на їх мережані, плахти сріблом гаптовані, на ногах червоні сап’янці, у косах стрічки всякі, а на шиях та на грудях намиста сяють та грають...” [13, 15], – згадує батько Трохима. Сам Трохим журиться, що “діти ж наші то вже й не вміють оттак вишивати та мережати, як от вишивані оті материні рушники, що висять біля образів...” [13, 13]. Збереження родовідної пам’яті, традицій, мистецтва – такий основний мотив твору.

До вуст своїх персонажів автор укладає слова надії, сподівання на розвиток української мови, визначає місце пісні в долі України. Андрій Маркович, герой

оповідання “Щирі малороси”, доводить українцям-перевертням: “...Якби не українська пісня, то не встала б уже Україна з під руїн до нового життя. Гнобителі наші тільки пісні й не спромоглися знищити, бо не можна було заліпити рота мільйонам людей наших” [13, 42].

Досить часто та емоційно-значеннєво письменник використовує прислів'я, приказки. Уводячи паремії в мову персонажів твору, він підпорядковує їх художньому задуму. Відомі здавна, вони набувають ознак характеристичної та хронотопічної конкретності, віддзеркалюють певні сторони народного буття. Серед них вирізняються приказки та прислів'я тематичних груп:

1) *про хоробрість, сміливість козаків, їхню самопожертву*: “Один раз мати на світ породила – один раз і помирати” [10, 204]; “Дістався ворогам до рук, то треба загинати” [10, 222]; “Або смерть мені, або воля Україні” [10, 279]; 2) *про зазнайство, негативні людські риси*: “Не кажи, ляше, гоп, поки не перескочив” [10, 163]; “Жид він як жид – за гроші й у пригоді стане, за гроші й батька рідного продасть” [10, 232]; “З шляхетством носиться, як з писаною торбою” [10, 237]; 3) *про негативне ставлення козаків до залищань*: “Ліпше спасти душу в монастирі, аніж запровадити її в пекло через жіночу спокусу” [10, 508]; “Від того ж і лихо нам, що забули ми честь та тулимося до бабського боку” [10, 508]; “Ще на губах молоко не обсохло, а вже в гречку стрибаєш” [10, 518]; 4) *про сімейні стосунки*: “Чоловік та жінка – то найліпша спілка” [10, 254]; 5) *про розумові здібності*: “Бачу, що в тебе в голові горобці літають” [10, 521]; “Не дурно ж вона (голова), як винницький казан завбільшки” [10, 521]; 6) *причинно-наслідкові зв'язки*: “Досить вхопили шилом патоки” [10, 172]; “Тяжке буде похмілля після лядського меду” [10, 248]; “Ой хмільне ж буде сьогодні ляхам пиво, що вони наварили” [10, 311]; “Як має бути погана згода – так краще добра війна” [10, 264].

А. Кащенко розгортає прислів'я “З паном не братайся, в прийми не бери і жінці правди не кажи” в анекдотичне оповідання з аналогічною назвою, яким дебютував 1883 року під псевдонімом А. Торішній. Анекдотична фабула оповідання зводиться до того, як чоловік вивіряв свою дружину і приймака-сина Івана. Спокусивши героя вкрати в пана жар-птицю, жінка за першої же сварки біжить до пана й виказує свого чоловіка. Засобами комічного автор відтворює сімейне життя: намова жінки-спокусниці до крадіжки; хитрість чоловіка – шлях до випробування дружини й сина-приймака. Як Юда, приймак “продає” батька за “три чверти” майна. Мораллю звучать слова-застереження: “...Зь паном не братайся, вь прийми не бери и жінці правди не кажи” [7, 11]. Прислів'я, приказки автор уводить у текст і для підсилення ситуації комічного. Виявлене в архівних джерелах ЦНБ ім. В.Вернадського оповідання “З паном не братайся, в прийми не бери і жінці правди не кажи” містить постфактум: “Іноді кажуть: “танцювала баба, хоч погано, та довго”, а я скажу коротко й погано; або на тобі небоже, що мені негоже” [7, 11].

Віковічний безцінний витвір народної мови – це, безперечно, фразеологізми. Як стійкі позначення вони слугують засобами зберігання та трансляції знань, уявлень, образів певного етносу, позначають стереотипи етносвідомості, в яких відбита система ціннісної орієнтації народу. Фразеологізми концентрують могутню енергію думки й поетичний злет народної душі, організацію і спостережливість, сконденсований досвід та іскрометний гумор. “В основі всякої літературної мови лежить нагромаджений віками “скарб” фраз, словосполучень, комбінацій фраз, висловів, прислів'їв <...> Але цей “скарб” виявляється значно більшим, ніж звичайно думають. Вона (мова) має у вигляді цих самих шаблонів і багатий запас матеріалу для новотворчості, для вираження нових думок і нових почуттів”, – зауважував Л. Щерба [22, 134].

Фразеологізми в доробку А. Кащенко створені автором за народнопоетичним зразком. Їх різноманітність відбиває сторони буття українців, пов'язані з: 1) *історичними подіями*: “Ми зробимо козакам нові Кумейки й нову Солоницю” [10, 198]; “...разом з поспільством та кияшниками зібрали чорну раду” [10, 238]; 2) *соціальними відносинами*: “Останніх же, неузброєних, досить повигонити з України, щоб і духу лядського у нас не лишилося” [10, 139]; “Бийте вражих німців” [10, 180]; “Аби тільки наш гетьман не йняв полякам віри...” [10, 185]; 3) *духовною культурою*: “Старому козакові Микита зразу припав до серця через свою щирість; до того ж він був стародавнього козацького роду...” [14, 30]; “Або погромим його, або покладемо голови” [14, 99]; “Нехай впаде на вас кара Божа” [14, 177]; 4) *явищами побуту*: “Він як візьметься, то наварить ляхам доброго пива” [14, 34]; “Так щоб не дати Хмельницькому увійти в Україну, а зразу накрити його мокрим рядном” [14, 33]; “Оце ж ти мені ножа встроїв у серце” [14, 40]; “Досить вхопили шилом патоки” [10, 172]; 5) *одилицями виміру*: “Переїди ліси й степи та зруйнуй запорозьку Січ і винищи до ноги харцизів...” [14, 52]; “Ще дізнаєшся, почому ківш лиха” [10, 390]; “...до других півнів увесь табір кишів людьми, мов мурашник” [10, 179]; 6) *рослинним і тваринним світом*: “Чи не за те, що пан гетьман спік йому так, що днів через два він і дуба дасть” [10, 80]; “Нехай бреше пес на вітер” [10, 161]; “Усі оті будівлі зникли б так, мовби їх корова язиком злизала” [10, 515]; “Ще на губах молоко не обсохло, а вже в гречку стрибаєш” [10, 518].

А. Кащенко вводить у свої твори й інші народнорозмовні вислови з метою розкриття характеру героя, його призначення: 1) *формули-молитви*: “...Не допусти, Боже, такої неправди! Ти звінчав мене з Демком, то й поверни мені його! Не дай моему ворогові, чужинцю-нехристу, знущатись над моїм тілом і душею. Не попусти, щоб син мій звав батьком когось іншого од рідного свого батька – Демка!” [10, 533]; “Боже милосердний! питаю далі Грицько: невже всьому край? Невже я не побачу більше своєї милої? Невже я не побачу рідної України? Невже ти, Боже, не зглянешся на нас безчастних і не даси нам порятунку? Завіщо ж ми мусимо загинати?” [9, 12]; 2) *формули народних побажань*: “Сідайте всі по лавах <...> щоб отак у дорозі й походи все добре сідало біля нашого Василя” [10, 22]; “Дай же, Боже, тобі мій любий, за твою ласку, щоб тебе ворожа шабля й куля не брала, щоб сталося те, про що ти все життя мріяв і про що дбав, щоб перемогли козаки ляхів, ворогів наших, і щоб діждав ти волі на Україні...” [10, 39]; “Бувай щаслива та не згадуй лихом!” [10, 233]; “Дай, Бог, здоров'я козакові, що пожалів тебе” [10, 446]; “Дай вам, Боже, діти, щасливо на Дунай повернутись і вільними віку дожити...” [10, 525]; “Тільки живи собі на здоров'я, а Україні на славу” [10, 362]; “Та дай, Боже, щоб і довіку нам усім до одного столу сідати та разом святий хліб вживати” [14, 31]; 3) *формули прокльонів, лайки*: “Нехай підо мною земля репне! Нехай лопнуть мої очі! Нехай я шабаша не діжду, коли я зрадив у чомусь пана полковника!” [10, 224]; “Сам з башти бачив власними очима, бодай вони мені посліпли...” [10, 404]; “А бодай ти розсипалася!.. Бодай тобі всі клепки за водою пішли!” [10, 429]; “Нехай їдять на свою загибель” [10, 462]; “Бодай і ворогові не куштувати тієї патоки!” [10, 506]; “Ну так братайся ж ти тут з болотяним дідьком” [10, 509]; “Бодай би тобі заціпило з твоєю наукою” [10, 523]; “Ось тобі хресть, щоб я луснула, щоб я зь місця цього не зійшла, щоб міні тридцять болячок у печинки, коли виявлю!” [7, 5]; “Нехай мої сльози та сльози моєї покійної дружини каменем ляжуть на серце князеві <...> і його дітям <...> і всім його нащадкам!” [13, 15]; “Нехай не буду я козаком, не побачу більше рідної дитини, нехай не прийме мене земля й викине з домовини на поталу звірю, коли я пошкодую своє життя, щоб помститися на ляхах за всі їхні кривди” [14,

73]. Найстрашнішим батьківським прокляттям: “Будь же проклята та хвилина, коли ти на світ народилася! Будь проклята ти сама, що познушалася над пам’яттю своєї нещасної матері, а мою сиву голову вкрила ганьбою! Кістками твоєї матері, що ти порушила у гробі, я тебе проклинаю!” [10, 270], – кляне пан Януш дочку за зраду віри, за кохання до Чорноти.

Використання автором народнорозмовних висловів сприяє усвідомленню характеру людини, її світовідчуття, позиції. Наприклад, молитва Грицька Зачепа [9, 12] пробудила в ньому бажання волі.

Значна роль серед фольклорних ремінісценцій належить порівнянням. Вони мають певний емоційний відтінок і характеризують мовлення героїв. У структурі зіставлення наявні як конкретні предмети, явища, так і абстрактні поняття. Найпоширеніші у творах А. Кащенко порівняння: 1) *людини з твариною*: “...Прися, як сполохана куріпка, кинулася за кущі й побігла через сад до хати” [14, 46]; “Довго ще бенкетували пани, поки дехто заснув, схилившись до столу, а дехто, шукаючи постелі, зсунувся під стіл і там розпластався, як рак...” [14, 54]; “Татари й козаки оточили нас під Жовтими Водами, мов сарана...” [14, 67]; “Так за тими шанцями поляки й отаборилися й зараз ще риються там, мов кроти, й понад Россю, й по горі за Корсунем” [14, 88]; “Проте він бився ще, як поранений лев, все лютіше і лютіше...” [10, 116]; “Розгорнув Чорнота свої два полки лавами та й впав, мов шуліка, на тих поляків, що були на мості й на греблі” [10, 170]; “Один добрий наскок наших бравих гусарів – і ті натовпи розбіжаться, мов сполохані зайці” [10, 172]; “Після того під Пилявою він, мов отару овець, розігнав велике польське військо, що король вислав проти нього з Варшави” [10, 304]; 2) *людини з рослиною*: “Під ту хвилину в світлицю увійшла рум’яна з хвилювання, мов маків цвіт, Прися...” [14, 30]; “...метнув він могутніми плечима, і обидва вороги, як груші з дерева попадали з коней...” [10, 122]; “Це була чарівної вроди дівчина, струнка, як тополя, й свіжа, як троянда, вмита ранньою росю” [10, 129]; “Пан Струсь почервонів, як мак, і у замішанні забелькотав щось про нещастя, про Божу кару й інше” [10, 197]; “Молодій жінці тепер минуло двадцять чотири роки, і вона саме розквітчалася чарівною красою української вроди і налилася, мов спіла ягода” [10, 351]; “Він ставав на неосідланого коня ногами, лягав на нього черевом і лазив коневі навкруги шиї, держачись, мов реп’ях, за його гриву” [10, 396]; 3) *людини з предметом*: “Не вспів здивований шляхтич наблизитись до вікна, як у світлицю вбіг блідий, як полотно, гайдук” [10, 131]; “Вона вже не вставала з ліжка й танула, як свічка” [10, 379]; “...розігнав Демко свого коня та, наскочивши на прикажчика, так ударив його кулаком у груди, що той, мов сніп, упав на землю...” [10, 484]; 4) *людини з явищами природи*: “...як тільки вийде ваше військо на битий шлях та на рівний степ, так набіжить на вас вся орда татарська в п’ять-десять тисяч коней, і витолочить і змете все, мов вихор степовий” [14, 100]; “Не почуває славний козак Нечай і того, що велике польське військо, мов чорна хмара, обступає Красне...” [10, 114]; “Польського війська у передмісті було обмаль, а вали та засіки навкруг передмістя були невисокі й німічні, і козаки, як весняна повідь, знесли всі перепони, вдерлись у місто і погнали поляків поперед себе вулицями” [10, 205]; “Мов бурхлива річка, вливалися козаки усередину лівого польського крила, притискуючи його до річки, аж поки здибалися з німецьким військом” [10, 324]; “І козаки чесно рятували свою славу. Мов блискавка, налетіли вони на нескінченні ворожі окопи і почали кривавий бенкет” [10, 326] тощо.

Поширеними засобами переносного вживання слів у творах слугують метафора, метонімія, синекдоха, гіпербола. Використання цих художніх засобів А. Кащенко теж засвідчує певний його зв’язок із народнопоетичною творчістю. Письменник, влучно їх добираючи, лаконічно й експресивно

художньо відтворював світ. Наприклад: "...Українське повстання це гідра: одрубаш їй голову, а натомість виростає дві!" [14, 52]; "Пахощі квіток і тополь солодким питвом лилися в істоту дівчини, а безліч давно забутих зірок, милуючи, лоскотало її по виду своїм срібним промінням" [10, 291]; "Звістка про Жовтоводське бойовище й славному перемогі козаків над поляками прудкою ластівкою полетіла по Україні, а слідом за звісткою вставали й хвилі народного українського повстання" [10, 303]; "Сталося те ще тоді, коли Балан був зовсім молодий, – за часів кошового Гордієнка" [10, 452]; "Тільки не дуже довго довелося їм спати; чутке вухо старого запорожця ще й досі вміло чути крізь сон, і біля півночі він почув тупотіння коней" [10, 461]; "Крізь віття кучерявих вишень та яблунь її привітало своїм промінням ясне сонце, а з-поміж зеленого листу до неї озивалося співоче птаство та поглядали на неї своїми рум'яними боками рясні яблука" [10, 471]; "Та яка все була риба! Блискучі як золото, коропа, срібні ситі секрети (судаки), зубасті щуки та чорні довгоносі осетри. А що вже було раків! Так їх Галя здебільшого викидала назад у лиман, лишаючи тільки таких, що були більші за долоню доброго козака та ситніші за годоване поросля" [10, 471] тощо.

Народнопоетичні виражальні засоби теж належать до складників мови творів А. Кащенка: "хліб-сіль", "лицарі-молодці", "запорожець-велетень"; "Дивляться запорожці на свій рідний Великий Луг – не надивляться, слухають – не наслухаються..." [10, 583]; "Господь вам допоможе і виведе на тихі води, на ясні зорі, на рідну Україну" [10, 588] та ін.

На синтаксичному рівні наявність фольклорних елементів виявляється, зокрема, через численні ліричні звертання: "Коли б ти відала, як то мені любо тепер, після того життя, спочивати душею й тілом біля тебе, моя ясна рибонько, цілуючи твої рожеві губоньки та твої карі оченята" [10, 21]; "Микито, голубчику, ти живий, – говорила вона, – обізвися ж!" [10, 94]; "Чи для мене ж, горличко сизокрила, шлюб? – одповів козак" [10, 109]; "Ти змарніла, моя зіронько, – говорив він, сівши поруч з нею на лаві і придивляючись до дівчини зблизка..." [10, 211]; "Прощай, моя доленько!.. – сказала вона, важко зітхнувши" [10, 21]; "Щастячко моє! Пригорнися до мене з щирим серцем, обвийся рученьками навкруг мене, як хміль навкруг дуба, і доручи мені свою долю" [10, 212]; "Вірю тобі, соколе мій, бо люблю тебе на все життя" [10, 253]; "А якої б же ти вісті бажала, лебідонько? – сказав Чорнота, пригорнувши до себе гнучкий стан коханої дружини" [10, 259]; "Голубко <...> у тебе знов у думках шляхетство" [10, 259]; "Так от чого ти, серденько, стала така сумна та невесела!.." [10, 259]. Такі вислови емоційно наснажують текст, створюючи тим ефект широкі інтимної бесіди.

Використання в оповідях легенд, переказів, обрядового фольклору – досить поширений прийом автора. Звичайно, історичні твори – не етнографічні збірники, тому письменник виокремлює специфічні риси, уводячи їх у психологізовану розповідь, передає сприйняття їх персонажами, емоційний стан людей. У цьому зв'язку показова розповідь старого запорожця про "острів-почвару" Перуна, що справляє надзвичайне враження на подорожніх ("Зруйноване гніздо"); слова діда Гайдабури про Музичну скелю, що вирізняються мудрістю й повчальністю ("...ми повинні молодь навчати, бо перед Богом за неї одвіт будемо давати, мовби за дітей своїх..." [10, 526]). Вдало використано у творі й легенду про могили-Близнюки, яку повідав Дмитро Балан своїм дітям. Козацьке життя, школу повчань пізнає Василь, спілкуючись із дідом Очеретом ("З Дніпра на Дунай"). В останньому відчутні "накладки в дусі мисливських байок – про те, "як шість дужих дебелих козаків ледве здужали підняти одну білугу"; про жажливого полоза, що своїм "дебелим хвостом" збиває козака з коня, а потім

атакує й сердешного коня; про страшних баб – пеліканів, що дряпали кігтями” тіло Гнатове, “довбали страшними дзьобами” [10, 632].

Прикметно, що письменник збирав народні перлини, пропагував їх. Так, професор В. Біднов у “Споминах...” зазначав, що на сторінках “Екатеринославского Юбилейного Листка” (1887) А. Кащенко публікує народне оповідання-легенду про могили-Близнюки, яке він “..записав од одного салдата, свого джури” [1, 231]. Записана легенда згадується в повісті “Зруйноване гніздо”.

Твір “Сіркова могила” вибудований на переказах про характерництво Івана Сірка, про чародійність і силу його правої руки, яку козаки після смерті кошового засушили і брали із собою в походи. Автор описує козацького ватажка в народнопоетичному зрізі: “Чоло славного Сірка вже повите старістю. Сивіє оселедець, сріблом виблискує чорний вус, хрипне гучний голос, в’яне могутня рука, сутеніє орлиний погляд і дубіє гнучкий та стрункий козацький стан” [14, 314].

Письменник не вдається до докладних описів свят, обрядів, традицій, ігор, а лише фрагментарно вводить у твори окремі їх елементи. Інформативно він зазначає: “Найвеселіше ж було на Різдво та Новий рік, бо тоді щодня по куренях грали музики й козацтво гуляло й танцювало” [10, 395]; “після Великодня <...> на Січі ж знову залишилося на літо не більше як половина товариства” [10, 395]; “наближалася друга Пречиста, а там уже можна було й вінчати” [10, 534]; “...хан <...> знав, що перед християнським Різдвом більша частина запорожців розіходилася по Україні, долежувати, як вони казали зиму; ті ж, які залишалися на Січі, зрадівши святу, з ранку до ночі пили горілку” [10, 27]. Та й персонаж нариса А. Кащенко “Перерід” Трохим пам’ятає про святкування Святвечора: “– А Свят-Вечір справляєте? – А як же! То велике свято! По сих краях, то правда, люде не справляють і узвару не варють, але ми того пильно додержуємо, як і батьки наші <...> І навіть дітям наказуємо не забувати, що то за Свят-Вечір. – А колядувати ж у вас парубки та дівчата ходять? – Ні, того в нас немає. Мов уві сні пригадую, як у нашій стороні приходили до нашої хати парубки й дівчата і звізду приносили, а у звзді свіча горіла і матір Божу з младенцем осяювала. Співали вони так хороше <...> А ранком колись приходили й зерном посипали...” [13, 13]. У контексті такі етнографічні картинки увиразнюють національний зміст зображених подій, побут козацтва, українського народу в цілому, виражають світосприйняття автора.

Стилетворчим елементом у доробку А. Кащенко слугує й замовляння. “Структура замовлянь зумовлена їх головною ідеєю: вберегти людину від впливу недобрих сил, які керують її долею. Замовляння є не просто словесними формулами, а формулами саме ритуально-поетичними, бо їх породив той тип культури, для якої ритуал був головним засобом регуляції поведінки людини і колективу, засобом відновлення втраченої гармонії, рівноваги” [21, 11], – зауважує Т. Шевчук. Цією функцією наділені використані автором деталі, сцени, мотиви замовлянь. Астара, героїня повісті “Борці за правду”, замовляє пасмо волосся Марини, “щоб Івана не брала ні куля, ні шабля, ні інша зброя...” [10, 294], і передає його Богуну. Не один раз Іван Богун повертався живим з поля битви, а козаки подейкували, що він характерник.

Уособленням волелюбства, нескореності духу українського народу, що завжди відстоював свою незалежність, постає відоме “листування” запорозьких козаків з турецьким султаном, близьке до гумористично-сатиричної словесної народної творчості. “Листування” – це пародія на тогочасні офіційні папери, зокрема дипломатичні документи. Сильові засоби такого твору беруть початок у народному, козацькому гуморі. Створюючи образ Івана Сірка, письменник вдало вводить у повість “Запорожська слава” “листування” із султаном Махмудом Четвертим. Відповідь козаків на лист турецького султана вирізняється

разуючою іронією, дотепністю й водночас виявом патріотизму волелюбних козаків. Комізм сатиричної відповіді продиктований власною гідністю козаків, любов'ю до рідної землі. Майстерне поєднання невідповідностей – високого дипломатичного стилю листа султана і зниженого, грубуватого, але смішного стилю відповіді, в якій поруч із грою словами (“я султан – ти шайтан”) чільне місце посідають сатиричні вислови (“люциперів секретар”, “подільський злодюка” тощо) і гротеск, побудований на несподіваних контрастах слів і висловів, що подеколи наближається до карикатурного способу зображення противника, надає оповіді емоційності, а водночас зумовлює її гумористично-жартівливий колорит.

Одним із засобів національного самоствердження, захисту національної культури слугує використання у творах народнопоетичних символів. “Фольклорна символічна мова має щасливу здатність непомітно оволодівати свідомістю людини, ставати для людини природною, своєю і давати насолоду співдумання і співпереживання з народом”, – зазначає М. Коцюбинська [17, 99]. Фрагменти образного українського дивосвіту творять фольклорну мозаїку поезики письменника.

Символічним змістом сповнена поезія “Три шляхи (Парасі Герчик)”. Художньо реалізуючи фольклорний символ шляху, А.Кащенко розкриває закономірності зв'язків між ідеєю й особою. Три шляхи – це вибір життєвої дороги. Автор застерігає, підказує, навіть впливає на цей вибір. Уся поезія сповнена символів. “Болото” – розпушта, в якій з “тілом і душею гинуть”; “терни”, “будяки” – труднощі, що їх повинна перебороти людина; “правда” – знаходження свого місця в житті. Такі полярні поняття, як “низ”, “гора” – натяк на непривабливу дорогу, на якій “душу гублять”. Підтекстово у творі звучить думка-підказка про вибір “середнього”, тобто третього шляху. Переборовши спокусу, подолавши труднощі, людина може визначитись у житті.

У творі “Над Кодацьким порогом” фольклорний образ битви, забарвлений у колір крові й сяйва пожеж, символізує “криваву боротьбу братніх народів”, що не вміли порозумітися й жити у згоді: “Високо, до самих хмар, сягало сяйво полум'я. Видно було його й у Самарі за великими лісами, і по степах, понад Сурою та Базавлуком, і навіть з далекої Хортиці; у хвилях же Кодацького порога воно одбивалося то щирим золотом, то гарячою кров'ю. Пополохалося сяйва пожежі птаство по гаях, і завили байраками вовки-сіроманці <...> А брати різалися уперто, завзято” [10, 592]. Автор наголошує на руйнівницькій суті боротьби, а вовки-сіроманці в нього – символ зла, жорстокості, кровожерливості.

А. Кащенко залюблений в образ зорі. Він найпоширеніший у його творах і як хронотопічна ознака, і як символ. У більшості випадків образ зорі символізує волю. У те, що “зійде зоря”, вірить Данило Іванович (оповідання “Мрії й дійсність”); зустрічати зорю нового життя рідного краю закликає Василь Титаренко (п'єса “Зоря нового життя”); зоряно вже й в “українській” справі для Андрія Івановича Будія (повість “Зоряно”). “Зоря в міфах багатьох народів – це жінка. Дружина або сестра сонця, чи коханка місяця” [8, 46]. “Зоря в українському фольклорі – це символ дівчини...” [8, 47]. В “Енциклопедії символів, знаків, емблем” зауважено, що зоря – “один із найдавніших загальнолюдських символів, астральний знак, символ вічності, в європейській традиції з XVIII століття – символ високих прагнень, з кінця того ж століття – емблема щастя” [23, 211]. Зоря у творах А. Кащенко – символ нового щасливого життя, світлого духу.

У повісті “Запорожська слава” письменник осмислює людське життя крізь призму символічного образу долі, що пов'язаний з образом дороги, зокрема в сюжетних лініях героїнь Марійки й Саньки-Аміні. Якщо Марійка йде всупереч

долі й відвойовує своє право на кохання, то Санька не робить спроб боротися з фатумом, а, примирившись з обставинами, зраджує Грицька, вийшовши заміж за турка. Однак наступні події твору засвідчують, що символічний фатальний образ дороги інтерпретовано як негативний у її житті (смерть за зраду кохання, Батьківщини настає на її дорозі). Подаючи образ дороги як символ долі, А. Кащенко наголошує на його суттєвій ролі в житті героїні.

Традиційний фольклорний образ долі органічно вписується в поетику творів А. Кащенко. Письменник звертається до персоніфікації Долі. Образ Долі в його доробку – уособлення людського життя, характерів, моралі, настроїв тощо. За народними уявленнями, Доля й людина йдуть поряд. Поєднання долі й неволі в сюжеті повістей А. Кащенко створює кільце, в яке часто потрапляють персонажі. Скажімо, доля, яка поєднала Галину й Івана (“У запалі боротьби”), стала для обох фатумом. Загалом для героїв творів А. Кащенко вона “нешаслива”, “проклята”: “Ти бранка, і хоч так, хоч сьак, а змушена дістатися якомусь бусурманові на втіху. Доля вже твоя така нещаслива...” [10, 315], – повчає Астара Марину-Газізіу (“Борці за правду”); “Проклята доле! – скрикнув з розпачем Богун. – Коли ж ти візьмеш мене з цього огидного світу? Коли ти увірвеш пекельну муку моєї душі?” – виривається в Івана Богуна, коли дізнається, що кохана відмовляється від втечі [10, 337] (“Борці за правду”).

Складником авторської метафоричної алегорії виступають образи-символи орла, шуліки, вовка, крука. “В народних уявленнях і фольклорі образ орла неоднозначний. Міфологічне мислення, надаючи птахів рис, притаманних людині, таких, як гордість, сміливість, мужність, справедливість, водночас виділяє його з гурту, зображуючи як окрему, несупільну істоту. Орел волелюбний, але й самотній, правдивий, але й жорстокий, як саме життя” [8, 311-312]. У творах А. Кащенко образ орла – символ гордого, сміливого, доблесного воїна. Івана Богуна (“Борці за правду”), Івана Сірка (“Запорожська слава”) автор наділяє “орлиними рисами”. Круки, шуліки, вовки – “сумні” символи, вісники смерті. Письменник пов’язує з ними мотиви руйнації, винищення: “Над натовпами війська чорними хмарами крутилися круки, чуючи собі скоро велику здобич, а з-позаду війська до його табору щонаочі підходили цілі табуни голодних вовків, отруюючи повітря своїм огидливим виттям” [10, 154] (“У запалі боротьби”). Польський польний гетьман Чарнецький (“У запалі боротьби”) – уособлення вовка.

Квіти-символи, хоч і не значною мірою, проте створюють певний спектр асоціацій у прозі А. Кащенко. У творі “З Дніпра на Дунай” письменник використовує символіку квітів, щоб акцентувати на безсмерті кошового Сірка (барвінок – символ невмирущості), сподіванні (поєднання червоного маку та синіх волошок) на кращі часи. “По могилі, схиливши свої колоски, немов у журбі за минулим, коливалася срібна тирса та пирій, а з-поміж тієї трави визирали блакитні барвінки, червоний мак та сині васильки, немов надія на краще, що завжди виникає в людському серці, навіть під час темної розпуки” [10, 426].

Збірний образ козацтва у прозі А. Кащенко – уособлення України, її одвічної боротьби за волю та незалежність, мужності, лицарства, самопожертви, героїства. Вони – оборонці православної віри, рідної землі, людської та національної гідності. З цим образом пов’язане існування Запорожської Січі – символу козацької вольниці. Проте автор, торкаючись проблеми її нищення, розкриває трагізм становища народу, зокрема в ситуаціях руйнації життя родин, краю, та й загалом утрати волі.

У творі “У запалі боротьби” символічною деталлю виступає образ ножа як знак помсти, смерті, зла.

Прикметною ознакою етноестетики українців дослідники вважають відображений у фольклорі зв'язок людини з природою. Ф. Колесса зауважував: “Се зостанок анімістичного світогляду, коли то чоловік на давніших ступенях духовного розвитку, живучи в безпосередній стичності з природою, вважав себе її частиною, дивився на ціле своє оточення – звірів, птахів, дерева, рослини, ріки, скали – як на єства з людською душею, що приймають живу участь у людській долі, що спочуввають чоловікові в щастю й нещастю, помагають або шкодять. Се рід, так сказати б, примітивного пантеїзму з антропоцентричною тенденцією, бо чоловік являється в ньому осередком животворної природи, від якої ведуть до нього таємні нитки” [16, 21]. Природа у творах А. Кащенко, за народною традицією, живе, застерігає, віщує: “А на сході, за Дніпром, саме вставало сонечко й грало рожевим промінням по рівній, як скло, пелені Дніпра, звеселяючи своїм словом розлогі, вкриті зеленими плавнями береги широкої річки” [10, 582]. Так змальовано початок дня, коли Сулима (“Над Кодацьким порогом”) вирушив у похід проти турків, який закінчився успішно. Зовсім іншого забарвлення набуває образ сонячного променя у сцені напередодні бою під Берестечком (“Борці за правду”). Тут він застерігає від невдачі: “Зійшло сонце 20 червня 1651 року, але промінь його не сяяв, а був зап'ятий хмарами, немов умисне не хотів бачити того, що мало зараз скоїться” [10, 322].

Як зауважує Л. Горболіс, “увага персонажів до сонця пояснюється вимогами народнорелігійної моралі, язичницькими й християнськими уявленнями про божество <...> Так через художньо модельовані вияви сакральності сонця українські письменники урізноманітнюють трактування життєвих проблем, висвітлюють погляди на ідеал, засади добродійності, пропагують кращі риси характеру особистості” [3, 124]. Демократична народнорелігійна мораль, що враховує інтереси особистості, дозволяє звертатися до сонця-божества тоді, коли виникає необхідність, бо сонце завжди поруч. Буття героїв А. Кащенко, як й О. Кобилянської, В. Стефаника, І. Франка, М. Яцківа та інших, безпосередньо пов'язане з колообігом сонця. В їхній свідомості, системі народнорелігійних моральних норм і правил відбивалися залишки архаїчного мислення, згідно з якими сонце супроводжує й охороняє людину. Українські письменники кінця ХІХ – початку ХХ ст. майстерно відтворюють внутрішню здатність героїв відчувати потребу в сонці-божестві, шляхетні способи введення світила у своє життя. Тісне єднання людини і природи яскраво відбито у творі “Запорозьська слава”. Санька, приймаючи “муку серця”, коли її гнали на чужину, звертається до світу природи: “В серці дівчини стояло все одне питання: чи живий її милий і де він? З цим питанням зверталася вона і до сонця, що все те бачило з неба, і до орла, що високо кружляв по під хмарою, і до вітру, що подихав на неї теплом...” [9, 8]. Застерігає від нещастя й кінь козака Шевчика (“Запорозьська слава”): “Іде на вороному з походу і Іван Шевчик, та щось кінь його спотикається, недобре віщує” [9, 17]. Настрій природи відтінює настрої героїв повісті “Під Корсунем”: “Зірки з високого неба дивляться на них – усміхаються, а місяць крізь віти яблунь цілує їх своїм срібним промінням, а соловейко виспіває про кохання” [10, 13].

Аналіз шляхів трансформації фольклорних мотивів у творчості А. Кащенко засвідчує слушність твердження про засвоєння, використання письменником життєдайного словесного джерела народних традицій, його органічне злиття з цією неперевершеною духовною субстанцією. А зауваження В. Юноші (П. Єфремова): “Його “Оповідання про славне військо Запорозьке Низове” – сама за себе цитата і в значній мірі цитата саме з народних дум і історичних пісень; його праця: “Про гетьмана козацького Самійла Кішку” – тільки белетристичний коментарій до народньої думи; стиль оповідання “Запорозьська

слава” – подекуди просто імітація народніх дум <...> А заразом скрізь у А. Кашенка роскидано окремі художні образи, сцени і ситуації; позичені з народної поезії окремі епітети, тропи і фігури та цілі речення, взяті з того ж таки джерела” [25, 945], – аж ніяк не зменшують вартість літературної праці письменника. Твердження А. Кашенка про те, що архівні матеріали нічого не варті, а першорядного значення треба надавати тому, про що говорить “сам нарід у своїх піснях та переказах”, не випадкове, воно зумовлене поглядами й переконаннями письменника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біднов В. Спомини про Адріяна Кашенка // *Літературно-науковий вісник*. – 1923. – Т. XXIX. – Кн. 1. – С. 229-237.
2. Гай П. [Рецензія на працю А.Кашенка “Неволя Бусурманська в українській народній поезії”] // *Книгарь*. – 1917. – Ч. 4. – Грудень. – С. 191.
3. Горболис А. Парадигма народнорелігійної моралі в прозі українських письменників кінця XIX – початку XX ст. – К.: ВАТ “Сод” Козацький вал, 2004. – 199 с.
4. Грабович О. Думи як символічний код переказу культурних цінностей // *Родовід*. – 1993. – № 5. – С. 30-36.
5. Гречанюк Ю., Няму А. Проблеми історизму і традиції в літературі XIX – XX ст. – Чернівці: Рута, 1997. – 124 с.
6. Добролюбов М. Літературно-критичні статті. – К., 1950. – С. 457-458.
7. *Жафь-птиця* або зь паном не братайся, вь прийми не бери (Оповідання А. Торішного). – Катеринославь, 1883. – 11 с.
8. *Забавська В., Музиченко Я., Таланчук О., Шалак О.* 100 найвідоміших образів української міфології. – К.: Орфей, 2002. – 448 с.
9. *Кашенко А.* Запорозька слава. – Полтава, 1912. – 63 с.
10. *Кашенко А.* Зруйноване гніздо: Іст. повісті та оповідання / Упоряд., авт. післямови та приміт. В. Беляєв. – К.: Дніпро, 1991. – 647 с.
11. *Кашенко А.* Неволя бусурманська в українській народній поезії. – Катеринослав, 1916. – 58 с.
12. *Кашенко А.* Оповідання про славне Військо Запорозьке низове: Оповідання / Упоряд. М. Шудря. – Дніпропетровськ: Січ, 1991. – 494 с.
13. *Кашенко А.* Перерід. Оповідання. – Катеринослав, 1916. – 20 с.
14. *Кашенко А.* Під Корсунем: Іст. повісті / Передм. С. Пінчука. – К.: Молодь, 1992. – 320 с.
15. *Кашенко А.* Три шляхи (Парасі Герчик) // *Літературно-науковий вісник*. – 1904. – Т. XXVI. – Квітень – червень. – С. 221.
16. *Колесса Ф.* Про вагу наукових дослідів над усною словесністю // *Фольклористичні праці*. – К.: Наукова думка, 1970. – 212 с.
17. *Коцюбинська М.* Етюди про поетику Шевченка: Літературно-критичний нарис. – К.: Рад. письменник, 1990. – 272 с.
18. *Народні думи*: Збірник / Упоряд. С. Мишанич. – К.: Дніпро, 1986. – 173 с.
19. *Пахаренко В.* Художнє слово // *Українська мова та література*. – К.: Шкільний світ, 2001. – Ч. 29-32 (237-240). – 96 с.
20. *Пінчук С.* Володар дум юнацьких // *Кашенко А.* Під Корсунем: Історичні повісті. – К.: Молодь, 1992. – 320 с.
21. *Шевчук Т.* Магічна поезія (замовляння). Еволюція ритуально-поетичних формул // *Родовід*. – 1993. – № 5. – С. 10-12.
22. *Щербя А.* Літературний язык и пути его развития. – М.: Искусство, 1957. – 220 с.
23. *Энциклопедия* символів, знаків, емблем. – М.: ЭКСМО, Мидгард, 2005. – 602 с.
24. *Юноша В.* Белетрист-романтик (З приводу 60 літ народження і 35 літ літературної праці Адріяна Кашенка) // *Книгарь*. – 1918. – Ч. 16. – Грудень. – С. 942-948.

Отримано 29 листопада 2011 р.

м. Запоріжжя

